

УДК 355.426

В.Ю. Панченко

Національна академія Національної гвардії України, Харків

ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ “НЕПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОМ ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ”, “НЕПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНІ ФОРМУВАННЯ”

Розглядаються військові аспекти сутності та розмежування понять “Непередбачені законом збройні формування”, “Непередбачені законом воєнізовані формування” як складових незаконних утворень військового типу.

Ключові слова: *Непередбачені законом збройні формування, Непередбачені законом воєнізовані формування.*

Вступ

Постановка проблеми. У процесі службово-бойової діяльності (СБД) Національної гвардії України (НГУ) частини та підрозділи виконують завдання згідно з Законом [1], серед яких є й такі як участь у спеціальних операціях зі знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, організованих груп і злочинних організацій на території України та у заходах, що пов’язані з припиненням терористичної діяльності, які останнім часом привертають увагу дослідників у сфері державної безпеки. Однак при створенні оперативної обстановки, яка за їх поглядами може скластися при певних обставинах в тому чи іншому районі (регіоні) держави, дехто з науковців закладає в сутність терміну “НЗФ” різне смислове значення. Так, наприклад, дехто з них пов’язує “НЗФ” з озброєними групами (від 20 до 30 осіб), які за замислом досліджень переховуючись у гірській (лісистій) місцевості мають на меті виведення з ладу життєво важливих об’єктів інфраструктури району, особливо транспортної, з метою перешкоджання своєчасному розгортанню військ в особливий період, інші розглядають НЗФ на рівні озброєних загонів (від 100–200 осіб), які зосереджують свої дії на провокуванні гуманітарної катастрофи або створенні сприятливих умов для введення миротворчого контингенту з приводу захисту національних меншин. Але з певних підстав, про які буде йти мова в основній частині цієї статті, ні ті ні інші, на думку автора, не являють собою НЗФ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наприкінці ХХ століття у військовій термінології з’являється термін “Незаконне збройне формування”, яким позначалися партизанські, повстанські загоны, що вели бойові дії проти урядових військ. Згідно з [2] НЗФ утворені всупереч чинному законодавству об’єднання людей для досягнення політичних цілей з використанням методів збройної боро-

тби. Разом з тим, у [3] визначено два види незаконних утворень військового типу “Не передбачені законом воєнізовані формування” (НВФ), під якими розуміються формування, які мають організаційну структуру військового типу, єдиноначальність, дисципліну та підпорядкованість, і в яких проводиться військова підготовка та “Не передбачені законом збройні формування” (НЗФ), до яких належать воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову зброю.

Однак слід зауважити, що така кримінально-правова класифікація є доволі поверхневою, адже при кримінально-правовій оцінці діяння, яке полягає у створенні вищезазначених формувань, право на існування мають декілька кримінально-правових норм, передбачених статтями Кримінального кодексу України (ККУ), які передбачають кримінальну відповідальність за створення злочинних угруповань та участь у них, а саме: ст. 255, 257, 258, 260 ККУ.

Подібна класифікація вказує на те, що може існувати багато тлумачень поняття “НЗФ”, в результаті редакційної недосконалої статті 260 ККУ.

Предметний аналіз цієї статті ККУ (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) також вказує й на те, що тлумачення цих термінів обмежується лише викладеними у статті 260 ККУ та в примітках до неї окремими ознаками, яких недостатньо для чіткого розуміння їх сутності та встановлення відмінностей між ними. Так, сутність терміну “НВФ” зводиться до того, що вони, НВФ, мають організаційну структуру військового типу і в яких проводиться військова, стройова або фізична підготовка. Термін же “НЗФ” надається в примітках як воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну до використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Таким чином, терміни “НВФ” та “НЗФ” обмежуються тільки двома ознаками – наявністю організаційної структури вій-

ського типу та придатної до використання вогнепальної, вибухової зброї, яких недостатньо для того, щоб набути й тим і іншим статусу “формування”.

Таким чином, ККУ не вносить ясності в це питання, що в свою чергу вимагає уточнення й розмежування цих понять для єдиного розуміння їх сутності при проведенні наукових досліджень у сфері державної безпеки.

Мета статті – уточнення й розмежування понять “Не передбачені законом воєнізовані формування”, “Не передбачені законом збройні формування” для єдиного розуміння їх сутності при проведенні наукових досліджень у сфері державної безпеки.

Виклад основного матеріалу

Одночасно з появою у світі збройних сил виникла їх ієрархічна організаційна структура, яка чітко відображає масштаб військових організацій та рівень управління ними. Сьогодні у військовій термінології існують загальноприйняті назви військових утворень, які відповідають рівням управління (тактичному, оперативному-тактичному, оперативному).

Згідно з [4] соціальні утворення поділяються на *дрібні, середні та великі*. До дрібних військових організацій належать такі, які не мають у своєму складі структурних підрозділів. Прикладом дрібних військових організацій можуть бути відділення у взводі, відділення або сектор у відділі військової установи, тощо. До середніх військових організацій належать такі, що мають у своєму складі відносно дрібні структурні підрозділи, наприклад, у роті – взвод, у батальйоні – рота. Дрібні й середні військові організації прийнято називати *військовими підрозділами*.

Військовий підрозділ – військове утворення, що має постійну організаційну структуру, однорідний склад і входить, як правило, до складу військової частини. До військових підрозділів можливо віднести такі: обслуга, екіпаж, ланка, відділення, взвод, рота, батарея, батальйон, дивізіон, ескадрилья.

До великих організацій належать такі соціальні утворення, які у своєму складі мають середні і дрібні організації. Великими військовими організаціями є *військові формування*.

За рівнем управління військові формування поділяються на формування тактичного рівня (частини, з’єднання), оперативного-тактичного, оперативного (об’єднання), які утворені відповідно до існуючого законодавства України у складі військових формувань держави (ЗСУ, НГУ) для оборони, захисту її територіальної цілісності та суверенітету.

До *військових частин* відносяться окремі батальйони, полки, бригади, які являють самостійну адміністративно-господарчу одиницю й призначені для виконання бойових завдань, як правило, у складі з’єднання, об’єднання.

Полк (бригада) зазвичай складається з кількох лінійних батальйонів, підрозділів бойового та технічного забезпечення.

Що стосується *з’єднання*, то у [2] його значення тлумачиться як військове тактичне формування, що складається з кількох військових частин різних родів військ і призначене для виконання бойових завдань, які вимагають їх спільних зусиль.

Наприкінці ХХ століття з’єднання Збройних Сил України (ЗСУ) являли собою механізовані, танкові дивізії, з’єднання Внутрішніх військ МВС України (ВВ МВС) – бригади, які поєднували у своєму складі декілька військових частин і мали статус тактичних військових формувань. Однак на початку ХХІ століття в межах реорганізації військових формувань України на основі бригад ВВ МВС були створені Управління територіальних командувань, які отримали статус оперативного-тактичних об’єднань, а дивізії ЗСУ переформовані в бригади. Наразі у військових формуваннях України основним тактичним формуванням є бригада (у ЗСУ – механізована, танкова, в НГУ – з охорони громадського порядку, конвоювання, оперативного призначення або змішаного типу), до складу якої переважно входять лінійні підрозділи (роти, батальйони).

Хоча, в окремих випадках, у складі бригад НГУ все ще можливо зустріти й батальйони на правах військової частини, однак це ще не є підставою вважати бригади з’єднаннями. З цього випливає, що бригади ЗСУ та НГУ переважно мають статус військових частин а не з’єднань.

Стосовно *об’єднання*, то у [2] його значення тлумачиться як військове формування, що має у своєму складі декілька військових частин і призначене для виконання оперативного-стратегічних, оперативних та оперативного-тактичних завдань для оборони, захисту суверенітету й територіальної цілісності держави.

Роз’яснення поняття військового формування є й у Законі [5] де воно надається як: “...створена відповідно до законодавства України сукупність військових з’єднань та частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності та національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій”.

Згідно із Законом [6] військові формування держави становлять основу Воєнної організації держави, яка є “сукупністю органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем з боку суспільства і безпосере-

дньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз”.

Отже, **військове формування** – це військове утворення, що складається з кількох підрозділів (як правило батальйонів) або військових частин (полків, бригад), за звичаєм різних родів військ, призначене для виконання службово-бойових (бойових) завдань у мирний і воєнний час.

Однак в наукових джерелах все ще можна зустріти термін НЗФ, яким також позначаються і воєнізовані злочинні озброєні загони, що стало можливим завдяки недосконалості статті 260 ККУ, яка не надає точного визначення та розмежування цих понять, принаймні у військовій сфері. В результаті зникає відмінність між цими поняттями, що потребує їх уточнення і розмежування, для чого необхідно встановити додаткові ознаки, які допоможуть чітко визначити статус незаконного військового утворення з військової точки зору.

По-перше, необхідною умовою для створення та існування будь-якої організації є наявність мети, яка визначається виходячи з потреб групи людей. Мета військової організації певного масштабу визначається виходячи з його призначення. Так, наприклад, якщо метою створення військового формування в державі є оборона, захист її суверенітету й територіальної цілісності, то головна мета незаконного військового утворення може полягати у відторгненні частини території держави або зміни її конституційного ладу насильницьким шляхом, що можливо за умов проведення спеціальних або наступальних операцій.

У цьому разі, до проведення таких операцій необхідно залучити значні різноманітні ресурси, як людські, так і матеріальні, а їх кількісний та якісний склад має відповідати рівню військового формування (військової частини, об'єднання) бойові можливості якого (вогневі, ударні, маневрені, спеціальні) дозволять проводити незаконному військовому утворенню військові або спеціальні операції.

Так, наприклад, в Афганістані чисельність НЗФ становила близько 100 тисяч, в Чеченській Республіці – 50 тисяч чоловік, що дозволяло їм проводити операції військового типу і контролювати цілі райони з їх населеними пунктами та інфраструктурою.

Отже, статусу “незаконного збройного формування” має відповідати саме незаконне військове утворення, бойовий потенціал якого, виходячи з його мети, дозволить проводити військові (спеціальні) операції з захоплення та утримання певної території. Тому НЗФ аж ніяк не може являти собою воєнізовані групи, як то зазначено у ст. 260 ККУ, так як словосполучення “збройне формування” прямо вказує на належність військового утворення, хоч і незаконно створеного, до військової організації з потужними бойовими можливостями, принаймні не менше за

військову частину, наприклад ЗСУ. Тому коли в засобах масової інформації йдеться про боротьбу з НЗФ, то мимоволі спіткає на думку ведення бойових дій в середині країни між антидержавними військовими з'єднаннями, об'єднаннями та державними військовими формуваннями на певній території з чітко відображеною лінією розмежування сторін.

Тепер щодо незаконно створених воєнізованих формувань. Наряду з НЗФ НВФ також є спеціальним видом злочинної організації, що являє собою джерело підвищеної суспільної небезпеки. Однак у юридичній літературі на сьогодні відсутнє комплексне теоретичне дослідження зазначеного складу злочину, його кваліфікації та розмежування від суміжних складів злочинів. Відсутнє й чітке тлумачення ознак, що властиві цьому виду незаконного утворення, немає конкретного визначення форм прояву їх діяльності, у зв'язку з чим правоохоронні органи зазнають труднощів у застосуванні кримінально-правової норми до відповідного типу злочинних організацій.

З військової точки зору поняття “НВФ”, у такому тлумаченні як воно зазначено у ст. 260 ККУ, є також неприйнятним тому, що не містить достатніх ознак для набуття незаконним військовим утворенням статусу формування. Але якщо правознавці й намагалися закласти в це поняття військову складову то в цьому випадку формування не може бути “воєнізованим”. Статусу військового формування, як то було зазначено вище, має відповідати військове утворення, починаючи з військової частини, яка являє собою самостійну адміністративно-господарчу одиницю у складі оперативного-тактичного (оперативного) об'єднання або взагалі у складі військового формування держави (наприклад НГУ, ЗСУ).

Водночас у довідковій літературі [2] чітко надано поняття *воєнізованого формування*, де воно тлумачиться як формування, що організоване у відповідності з дійсним законодавством на зразок військових формувань, і яке має зброю (як правило легку) та призначене для охорони установ, підприємств, споруд та ін. об'єктів проведення спеціальних робіт.

Виходячи з цього поняття, до таких *воєнізованих формувань* можливо віднести приватні охоронні агенції, персонал яких має військову підготовку, високу організованість і досвід військової служби та на правових підставах оснащений як вогнепальною зброєю, так і спеціальними засобами. Однак на сьогоднішній день їх кількість хоча й значна, але вони не об'єднані єдиним керівництвом, не мають спільної мети, озброєні легкою однотипною зброєю і взаємодія між ними не здійснюється. Тому більш доцільно їх класифікувати як “*Воєнізовані загони*”.

Подібного типу воєнізовані загони (групи) можуть створюватися також й силами спеціальних

операцій армій іноземних держав для ведення антидержавної діяльності, вчинення диверсій на об'єктах, шляхах, комунікаціях з метою перешкоджання оперативному розгортанню військ на етапі ескалації збройного конфлікту. В цьому випадку такі воєнізовані утворення опиняються поза законом держави, а їх бойовий та чисельний склад, бойові можливості дозволяють класифікувати їх як "Непередбачені законом воєнізовані загони" (НВЗ). Вони не здатні та й не мають на меті утримувати під своїм контролем певні території, а їх дії носять суто диверсійний (партизанський) характер.

З розвитком конфлікту у НВЗ може з'явитися колективна (групова) зброя (артилерія, бронетехніка), а їх чисельність значно зрости, з'явиться централізація управління, райони базування та військові арсенали, що саме і призведе до утворення НЗФ на зразок військових частин, розпочнуться бойові дії з чітко відображеною лінією розмежування сторін.

Так, наприклад, під час Другої світової війни на підконтрольній території німецьким військам, створювалися озброєні групи, які згодом об'єднувалися у партизанські загони, до яких на добровільній основі залучалась велика кількість людей. Діяльність їх полягала у сприянні регулярним військам Радянської армії у звільненні території шляхом здійснення диверсій по відношенню до окупаційних сил. Згодом кількість партизанських загонів зростала, що призвело до утворення партизанських з'єднань (об'єднань). В цей час широко вживається термін "іррегулярні війська", яким інколи в періодичних наукових виданнях позначаються НЗФ і сьогодні.

Висновки

Таким чином, з військової точки зору, замість терміну "Непередбачені законом воєнізовані формування" більш доцільно використовувати термін "Непередбачені законом воєнізовані загони (групи)", визначення яких викласти в наступній редакції:

Непередбачені законом воєнізовані загони (групи) – незаконні воєнізовані утворення, які мають ознаки військової організації (на зразок військо-

вого підрозділу – рота, батальйон), а саме ієрархічну структуру військового типу, однорідний склад, єдиноначальність, підпорядкованість, дисципліну, переважно легке озброєння та військову підготовку і створюються для виконання спеціальних завдань диверсійними методами на етапі ескалації збройного конфлікту в середині держави.

Що стосується терміну "Непередбачене законом збройне формування", то його визначення пропонується викласти в наступній редакції:

Непередбачене законом збройне формування – незаконне військово утворення, що має не менше двох загонів різнорідного складу, зведених в єдину систему управління (на зразок військових частин – окремого батальйону, бригади або об'єднань – корпус), що створюється для досягнення певних політичних цілей військовими методами у збройному конфлікті в середині держави.

Разом з тим, викладені у статті погляди мають рекомендований характер, а подальшим напрямком дослідження вбачається уточнення кримінально-правових норм, які визначають незаконність діяльності вищезгаданих утворень.

Список літератури

1. Про Національну гвардію України / Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII.
2. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / О.М. Шмаков. – Харків: Військ. ін-т ВВ МВС України, 2004. – 244 с.
3. Кримінальний кодекс України. – С.: ТОВ "ВВП НОПІС", 2013 – 180 с.
4. Основи військового управління: навч. пос. / І.Ф. Ролін, С.А. Бабак та ін. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2008. – 197 с.;
5. Про оборону України / Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV.
6. Про основи Національної безпеки України / Закон України від 19.06.2003 р., N 964-IV.

Надійшла до редколегії 24.02.2017

Рецензент: д-р наук з держ. упр. ст. наук співр. С.В. Белай, Національна академія Національної гвардії України, Харків.

ВОЕННЫЕ АСПЕКТЫ СУЩНОСТИ И РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПОНЯТИЙ "НЕЗАКОННЫЕ ВООРУЖЕННЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ", "НЕЗАКОННЫЕ ВОЕНИЗИРОВАННЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ"

В.Ю. Панченко

Рассматриваются военные аспекты сущности и разграничение понятий "Незаконные вооруженные формирования", "Незаконные военизированные формирования" как составляющих незаконных образований военного типа.

Ключевые слова: Незаконные вооруженные формирования, Незаконные военизированные формирования.

MILITARY ASPECTS NATURE AND THE DISTINCTION BETWEEN "ILLEGAL ARMED GROUPS", "ILLEGAL PARAMILITARY GROUPS"

V. Panchenko

Consider the military aspects of the nature and distinction of concepts "Illegal armed groups", "Illegal paramilitary groups" as a constituent of illegal military formations.

Keywords: Illegal armed groups, Illegal paramilitary groups.